[בר-דרבן הסירה עשבוני חד-שנתי נדיר (יולי 2022)]

ערגה אלוני

פתיח: בר-דרבן הסירה Consolida scleroclada צמח ח"ש נדיר הגדל באזורים ערבתיים בארץ. העלים מאונים מסורגים על הגבעול. הם הולכים וקטנים בקצות הענפים, נושרים בזמן הפריחה. הפרח לבן ורוד, דו-מיני, בלתי נכון. העטיף כותרתי מכיל דורבן זקוף מפותל בקצהו מכיל בתוכו צוף. האבקנים רבים בולטים מבשילים לפני השחלה. העליים קצרים השחלה עילית מכילה זרעים רבים.

———————-

בר-דרבן הסירה Consolida scleroclada, המשתייך למשפחת הנוריתיים, הוא עשבוני חד-שנתי נדיר ביותר המאופיין בגבעולים דקים מסועפים, עלווה מעטה, ופרחים בעלי מבנה שאינו שגרתי. הצמח זקוף או נטוי, גובהו 20-50 ס"מ (Zohary 1966). הגבעולים דלילים, מסורגים על הענף הראשי, עטורים שער בלוטי דליל וקצר. העלים פשוטים ירוקים מאפירים גזורים לאונות סרגליות, מסורגים על הגבעול. עלי הבסיס (אורכם 2-3 ס"מ) צפופים. בעלי פטוטרות קצרה וטרפים גזורים לאונות סרגליות המסתיימות בחוד קצר. העלים העליונים קצרים, יושבים. רוב העלים נושרים עם הפריחה.

בר-דורבן הסירה: מימין איור הצמח (המקור Zohary 1966). באמצע צמח שלם במצב פריחה צילם אורי פרגמן-ספיר©. משמאל: הצמח על רקע סביבתו צילם אורון יעקב "צמח השדה©

הפרחים (1.5-2 ס"מ) בודדים, דו מיניים, בלתי נכונים, צבעם לבן ורוד-ארגמן נישאים לאורך הגבעול ובראשו. הגביע כותרתי בן 5 עלים (פינברון-דותן, דנין 1991). אונה עליונה התארכה כלפי מעלה ויצרה דורבן בצורת כובע חרוטי שקצהו מפותל כלולאה. ברקמה החיצונית של הדורבן מצויות שערות קצרות. אונות גביע אחדות מוטות מטה צבען כצבע הכותרת תומכות את האבקנים. הכותרת בעלת 5 אונות. העליונה גלילית יצרה את פנים

הדורבן המוגן "במצנפת" והוא מייצר צוף מצופנים המצויים בחלקו העליון. בבסיס הדורבן מעל האבקנים בולטות אונות חופות כגג מעל האבקנים במבנה הדומה לשפה השסועה במרכזה. 5 אונות תחתונות אינן זהות בצורתן, צבען לבן קרם או לילך, לעתים שולי האונות סגול.

בר-דורבן הסירה: מימין קבוצת פרחים בקצה ענף. באמצע עטיף הפרח כותרתי, במרכזו דורבן האבקנים רבים. משמאל: צדודית הפרח והדורבן. צילם אורי פרגמן-ספיר©

האבקנים רבים שונים באורכם. אחדים מזדקפים אנכית רובם נוטים מטה. הזירים עבים מעט שעירים, צבעם בהיר עד סגול בולט. המאבקים מחוברים במרכזם לזיר עמדתם אנכית, צבע גבם כצבע הזיר. עמוד העלי קצר מהאבקנים בראשו צלקת עגולה. השחלה עילית עשויה עלה שחלה אחד מכילה ביציות רבות. תחילה מבשילים האבקנים (פרוטאנדריה) ורק אח"כ מבשילה השחלה, וכך נמנעת האבקה עצמית בפרח. רוב מיני **בר-דורבן** (Consolida) כמו גם **בר-דורבן הסירה** מואבקים על ידי דבורים ארוכות לשון (זהרי 1987) הנמשכות לגרגירי האבקה הצהובים והבולטים ולצוף. עם הבשלת האבקנים רוב הזירים הנוטים מטה חושפים אנכית את המאבקים הנמצאים במרחק של יותר מ-5 מ" מזה מזה (De-yuan, H. 1986) האחרים עמדתם זקופה. גרגירי אבקה נאספים בקלות על ידי דבורת בומבוס (בעיקר B. hortorum) האוספת אבקה מהזירים הנטויים כשגבה מופנה מטה (De-yuan, 1986). לאחר הבשלת האבקנים מבשילה השחלה. עמוד העלי הזקוף מתארך והצלקת בראשו מוכנה להאבקה והפרייה. עם ההפריה מתפתח פרי מפוחית (1 ס"מ) פחוסה ומוארכת המסתיימת במקור שהוא שריד מעמוד-העלי. המפוחית מכילה זרעים רבים, מצולעים, חומים, בעלי גבשושים. הצמח פורח בחודשים יוני יולי

מחקרים פיטוכימיים נעשו לצורך זיהוי תכולת חומרים במיני Consolida ובעיקר בסוג דלפיניום שבמשך מאות שנים משמשים כצמחי גינון וכצמחי מרפא, ומצאי החומרים דומה גם במיני בר-דורבן ((Tianpeng Y. Le C. and Zhongtao D. 2020. נמצא שהם מכילים חומרים פעילים כמו: אלקלואידים דיטרפנואידים, פלבנואידים, חומצות פנוליות, פיטוסטרולים, חומצות שומן ומרכיבים נדיפים שלהם תכונות ביולוגית נרחבות. ממיני

Consolida הופקו חומרי מרפא בעלי שימוש ברפואה העממית, לטיפול במגוון מחלות, כמו: פציעה טראומטית, שיגרון, דלקת מעיים, כאבי בטן, גזזת, גרדת ומחלות עור אחרות. בנוסף, הם שימשו גם כנגד כיני גוף.

בר-דרבן הסירה הוא צמח נדיר ביותר. הוא גדל באזורים ערבתיים בהרי יהודה, בהר הנגב, בחרמון ובירדן: בעמון מואב ואדום. תפוצתו מערב אירנו-טורנית. בשנת 2020, נמצאה אוכלוסייה במזרח גוש-עציון, וגרמה להתרגשות בין חובבי צמחיית הבר בארץ. תפוצתו העולמית מוגבלת לאירן, טורקיה, סוריה, לבנון, ירדן וישראל.

בסוג בר-דרבן יותר מ-50 מינים, בישראל 5 מינים, רובם נדירים ונחשבים צמחים אדומים הנמצאים בסכנת הכחדה.

———————-

ספרות

זהרי מ. 1978. כל עולם הצמחים מהדורה 3. עם עובד.

פינברון-דותן נ. דנין א. 1991. המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

———–

De-yuan, H. 1986. Biosystematic Observation on 5 Species of Consolida (Rannnculaceae). J Integr Plant Biol, 28(1), https://www.jipb.net

Tianpeng Y. Le C. and Zhongtao D. 2020. A systematic review on the chemical constituents of the genus Consolida (Ranunculaceae) and their biological activities. https://www.ncbi.nlm.nih.gov

Zohary, M. 1966. Flora Palaestina. The Israel Academy of Sciences and .humanities Jerusalem. Vol. 1 p. 198

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אלוני ע 2022 **בר-דרבן הסירה** עשבוני חד-שנתי נדיר (יולי 2022)

בר-דרבן הסירה עשבוני חד-שנתי נדיר (יולי 2022)

פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 8.

———————————